

Summary

Archaeological excavations in 2009 within Grič Park in Upper Town in Zagreb were conducted to investigate the central part of the park for the purpose of defining possible ancillary structures located alongside the walled foundations of the structure found in 2007. Five new test pits were started up (X, XI, XII, XIII, XIV). Test pits X, XI and XIV were separate units, while the other two (XII and XIII) were enlargements of X, made for the sake of defining completely the uncovered site units. In this archaeological campaign too skeleton remains of deceased persons were found, buried in the 16th century in what is today Grič Park. There were 84 graves, and all told, 187 have been recorded in the park. As for finds in the grave, worth noticing are two Venetian escudos found alongside a deceased in Grave 114. This was a coin minted during the time of Doge Pasquale Cicogne (1585-1595). Then one should refer particularly to a find of a buried ossuary of square ground plan in which a mass of fragmented bones were found. We date it to the time of the building of the current home of the State Hydrometeorological Institute of 1829.

Redni broj: 135

Lokalitet: Zagreb – Remete, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije

Naselje: Remete

Grad/općina: Zagreb

Pravni status: Z-1316

Razdoblje: SV, NV

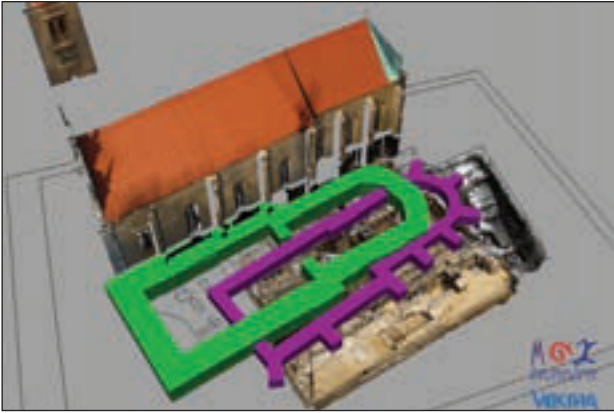
Vrsta radova: zaštitno iskopavanje

Tijekom 2009. nastavljena su zaštitna arheološka istraživanja uz crkvu Blažene Djevice Marije i današnji karmelićanski samostan u Remetama u Zagrebu. Budući da su tijekom početnih arheoloških radova 2007., provedenih na inicijativu Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu, pronađeni ostaci starije arhitekture, arheološka istraživanja nastavljena su i u sljedećim godinama. Voditelji radova bili su Boris Mašić i Tajana Pleše.

Nekada pavlinski, a danas karmelićanski samostan u Remetama, nalazi se u dolini Kratki dol, na južnim obroncima Medvednice, svega 5 km sjeverno od središta Zagreba. Gradnju današnje crkve Blažene Djevice Marije

Kompozitni tlocrt otkrivenih arheoloških struktura (Vektra/Geo3D)

Idealna rekonstrukcija izvorne pozicije pronađenih crkava (Vektrol/Geo3D)

pavlinski kroničari i brojni povjesničari datirali su u početak 14. st., odnosno u 1319. godinu, kada je hrvatsko-ugarski kralj Karlo I. Anžvinac (1301., 1309. – 1342.) pomogao remetskim pavlinama prilikom gradnje crkve. Ti su zaključci izvedeni iz proučavanja pisanih povijesnih izvora o boravku pavlina u Remetama, gdje se navodi i podatak kako je opat Iskvirin, u vrijeme provincijala Benedikta (1270. – 1290.), osnovao samostan s drvenom crkvom.

Arheološkim iskopom bio je obuhvaćen širok prostor uz južno pročelje današnje crkve. Pronađeni su ostaci temelja

dviju crkava, znatno oštećenih jakim geotektonskim poremećajima. Devijacije zidnih struktura vidljive su kao velike raspukline široke i do 150 cm te kao brojne manje vlačne pukotine u strukturama temelja. Nadalje, temelji obje crkve razdvojili su se u smjeru juga i istoka, uz evidentno „potonuće” istočnih dijelova. Iz zbrke temelja pomaknutih pogubnim djelovanjem stoljećima aktivnog klizišta i oštećenih brojnim naknadnim građevinskim zahvatima, tek je nakon snimanja 3D-skenerom (Z+F Imager 5006i and OPTECH ILRIS 3D) bilo moguće razlikovati dvije građevinske faze kasnosrednjovjekovne samostanske crkve Blažene Djevice Marije.

Prema idealnoj rekonstrukciji nastaloj iz 3D-modela, najstarija pronađena samostanska crkva bila je, sukladno uzusima pavlinskog reda, građena kao sakralni objekt naglašene longitudinalnosti, dimenzija 30,40x10,80 m. Pravokutna lađa (13,75x8 m) gotovo je jednake dužine kao i polukružno zaključeno svetište (13,80x6,10 m). Crkva je na svim istraženim slobodnim pročeljima bila ojačana pravokutnim, masivnim kontraforima (18x13 m), koji su izgrađeni u vezu s temeljima. Unatoč brojnim vlačnim pukotinama, južni temelj lađe (širina 1,2 m) nije pretrpio veće tektonske pomake, a djelomice je bio oštećen naknadnim građevinskim intervencijama. Za razliku od njega, začelni temelj svetišta pretrpio je znatne pomake. Uz oštećenja nastala gradnjom mlađe crkve, evidentna je destrukcija zidne strukture izazvana pomicanjem temelja u smjeru putanje šireg prostora klizišta. Sjeverni zid lađe i gotovo

Dio lokaliteta istražen 2009. na južnom dijelu platoa uz crkvu BDM u Remetama (foto: B. Mašić)

cijelo zapadno pročelje uništeni su u 17. st., tijekom gradnje barokne kapele Čudotvorne Majke Božje Remetske. Iako se prema načinu gradnje kontrafora može pretpostaviti da je crkva bila nadsvođena, vjerojatnije je da su kontrafori bili izgrađeni kako bi se osigurala statička stabilnost uvjetovana gradnjom crkve na padini brijega. Može se zaključiti i da se samostan nalazio sjeverno od crkve.

Kako je u vrlo kratkom vremenu sagrađena nova crkva, moguće je da su zbog djelovanja klizišta, temelji i zidovi najstarije pronađene crkve mogli početi pucati još u vrijeme gradnje. Tomu u prilog govori i činjenica da su graditelji nove crkve dubinom temelja i udvostručivanjem njegove širine te prislanjanjem uz temelj starije, već uništene crkve, pokušali osigurati statičku stabilnost svoga novog sakralnog objekta. No, ni ti masivni temelji nisu se uspjeli oduprijeti snazi klizišta, pa su i u novoj crkvi u relativno kratkom vremenu nastale pukotine u temeljima.

Zahvaljujući 3D-modelu mogla se rekonstruirati i mlađa pronađena samostanska crkva, iz čega je razvidno da je zadržano jednako tlocrtno rješenje u odnosu na stariju građevinu. Naime, i ta je crkva naglašene longitudinalnosti (34,40x14,35 m), pravokutne lađe (14,80x8,60 m) te jednako dugog, nešto užeg, poligonalno zaključenog svetišta (13,75x7 m). Zanimljivo je da je začelni temelj svetišta zaključen poligonalno s unutrašnje strane, dok je vanjski tjemeni temelj izveden polukružno. Kako takvo tlocrtno rješenje nema usporedan primjer u kasnosrednjovjekovnoj sakralnoj arhitekturi, može se pretpostaviti da je u gornjim zonama i vanjski tjemeni zid bio izveden poligonalno. Zapadno pročelje gotovo je u cijelosti ostalo neistraženo jer se nalazi pod postojećim ulaznim platoom u župnu crkvu. Istražen je samo krajnji sjeverozapadni unutrašnji kut prema kojem su rekonstruirane dimenzije lađe. Temelji te mlađe crkve relativno su dobro sačuvani te su samo na nekoliko mjesta prekinuti odvodnim kanalom iz kripte postojeće crkve te suvremenom komunalnom infrastrukturom. Potrebno je napomenuti da je sjeverni temelj mlađe pronađene crkve ostao gotovo u cijelosti na svojem izvornom mjestu, dok su južni temelj lađe i temelji svetišta pomaknuti prema istoku za gotovo 1,50 m te da su znatno „tonuli”. I ta mlađa crkva stradala je u geotektonskim poremećajima, a tek je izmicanje treće, danas postojeće crkve prema sjeveru (čime su njezini temelji izmaknuti od glavne linije klizišta) rezultiralo njenom statičkom stabilnošću. Možda je tome pridonijela i njezina gradnja na dijelu masivnoga sjevernog temelja druge, odnosno mlađe, pronađene samostanske crkve.

Donja vremenska granica za gradnju najstarije pronađene crkve dobivena je iščitavanjem stratigrafskih odnosa između najstarijih grobova i temelja te crkve. Najstariji grobovi ukopani su na samom prijelazu iz 13. u 14. st. (o čemu svjedoči analiza kosturnih ostataka pokojnika dobivena u Leibniz-Labor für Altersbestimmung und Isotopenforschung, Christian-Albrechts-Universität u Kielu). Shodno tomu, i gradnja te crkve nije mogla započeti prije toga vremena. Prema tome, gradnju svih triju crkava treba smjestiti između prijelaza iz 13. u 14. st. i početka 15. st. kada je sagrađena današnja crkva.

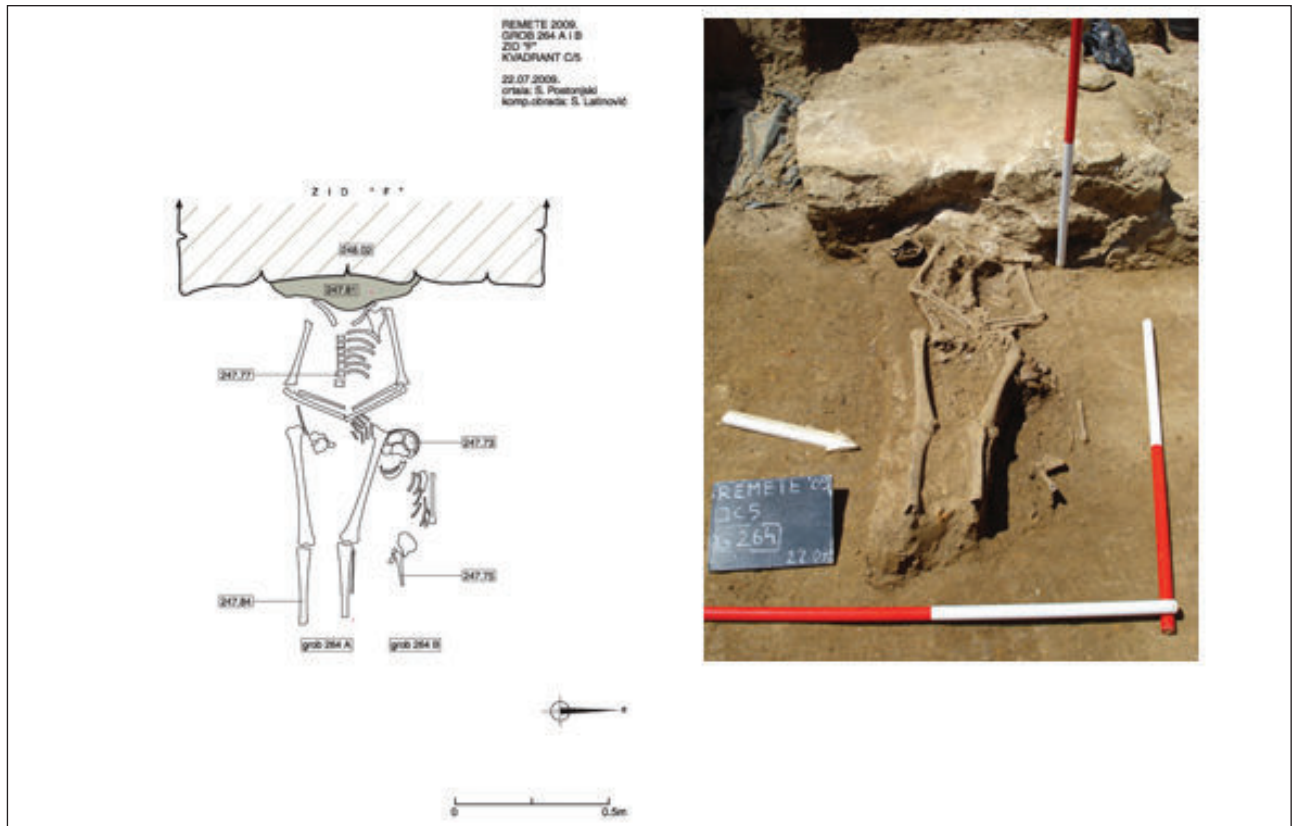
Iako je navedeni vremenski interval relativno kratak za gradnju triju velikih crkava, treba uzeti u obzir iznimno nepovoljan položaj na aktivnoj točki klizišta koje su pavlini izabrali za gradnju svoga samostanskog sklopa.

Dijelovi apsida najstarije pronađene crkve s kontraforima i ovalni objekt, jesen 2009. (foto: B. Mašić)

Rezultati brzine i jačine djelovanja vlačnih sila jasno su vidljivi u zatečenom stanju temelja. Imajući to u vidu, može se pretpostaviti i da jedna od dviju pronađenih crkava nije ni bila u funkciji, već je stradala zbog geotektonskih poremećaja tijekom gradnje. Najvjerojatnije je tu sudbinu doživjela prva zidana crkva, jer se na temeljima mlađe crkve vide popravci zidne strukture istočno od njezina južnog ramena. Naime, temelji su morali biti popravljani u vrijeme dok je crkva bila u funkciji. S druge strane, tomu u prilog govori i činjenica da su obje crkve pronađene u razini temelja te da nije evidentiran sloj rušenja, što govori o tome da je građevni materijal sa starijih crkava upotrebljavan za gradnju mlađih. Nadalje, iznimno je bitno ponovno istaknuti činjenicu da su graditelji mlađih crkava, po svemu sudeći, znali za postojanje starije crkve te za geotektonske poremećaje zbog kojih je uništena starija crkva pa grade masivne temelje. Graditelji današnje crkve, odnosno njezine kripte, vide vlačnu pukotinu nastalu na spoju apsida i južnog pročelja mlađe pronađene crkve pa kroz nju polažu odvodni kanal za kriptu. Iz svega navedenog, kratak vremenski razmak između svake od tri građevinske faze čini se logičan.

Arheološki radovi na istočnom dijelu južnog platoa uz današnju crkvu otkrili su i ukopan ovalni objekt. Pri interpretaciji toga zidanog objekta, sačuvanog isključivo u temeljnoj razini, vjerojatno se treba koristiti navodom zagrebačkog povjesničara Janka Barléa iz djela „Remete”, objavljenom 1914.: „Čitav samostan s crkvom i samo-

Grob 264 preslojen temeljem kontrafora najstarije pronađene crkve (crtež: S. Latinović; foto: P. Sekulić)

stanskim vrtom je bio opasan zidom. Pripovijeda se, da je bio samostan spojen sa Zagrebom podzemnim hodnikom. To doduše ne odgovara istini, ali je vjerojatno da su imali pavlini kakav podzemni tajni hodnik prema brdu, u koji su mogli u slučaju nužde pohraniti svoje dragocjenosti." Na to nas, uz činjenicu da je objekt ukopan u kulturni sloj, upućuju i sjeverni strmi ulaz u objekt te južni izlaz koji se vjerojatno nalazio na padini. Pitanje njegove precizne datacije ostaje otvoreno, no svakako ga treba datirati u vrijeme nakon prvoga osmanlijskog napada na samostanski kompleks, odnosno nakon 1484. godine. Kao najizgledniji termin njegove gradnje nameće se vrijeme oko 1485. kada, prema pavlinskim kroničarima, hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin (1458. – 1490.) pomaže podizanje zidova i kule oko samostana.

Tijekom iskopavanja pronađena su 284 kosturna groba. Većinom je riječ o grobovima datiranim od kraja 16. do kraja 18. st., no za osam grobova stratigrafski je utvrđeno da su ukopani na prijelazu iz 13. u 14. st. Pokojnici su bili položeni na leđa, često u drvenim kovčezima, s glavom na zapadu te rukama položenima na zdjelicu ili grudni koš. U najstarijem horizontu grobova nije bilo nalaza, a u mlađem horizontu grobova, uz križeve, krunice, gumbe i pojasne kopče, najbrojnije su svetačke ili hodočasničke medaljice. Među medaljicama najzastupljenije su one s prikazom sv. Benedikta i Djevice Marije, a pojedine potječu iz hodočasničkih centara u Mariazellu, Passauu, Mariji Bistrici, Altöttingu, Dorfenu, Wiesu, Čestahovi, Loretu, Marianki i Rimu. Među kasnosrednjovjekovnim nalazima

izdvaja se skupni nalaz deset zlatnika kovanih u 15. st. Četiri zlatnika kovana su u vrijeme kralja Žigmunda i datirani su između 1428. i 1436. godine. Zlatnik kralja Vladislava I. Jagelovića kovano je u Hermannstadtu (danas Sibiu) 1441. godine. Pet preostalih pronađenih primjeraka kovano je u vrijeme vladavine kralja Matije Korvina (1458. – 1490.), a najmlađi je kovano oko 1485. godine. Važno je napomenuti kako su zlatnici Matije Korvina izvrsno sačuvani, gotovo kao da nisu bili u opticaju, stoga ih možda treba povezati s gradnjom kule i zida oko samostana 1485. godine, za koju je sredstva osigurao upravo Matija Korvin.

Svi ti nalazi svjedoče o nevjerovatnoj upornosti pavlina da, bez obzira na brojne nedaće koje su ih zadesile, nastave svoje redovničko djelovanje u Remetama sve do ukinuća Reda 1786. godine. Muzeju grada Zagreba, Službi zaštite spomeničke baštine te nadležnim državnim i gradskim institucijama ostaje izazovan zadatak prezentacije arheoloških nalaza, u kojoj bi sva baštinska slojevitost te lokacije bila na adekvatan način prezentirana široj javnosti, poglavito stoga što crkva u Remetama i danas, kao i u minulim stoljećima, zauzima istaknuto mjesto u duhovnosti i religioznom životu stanovnika širega zagrebačkog područja.

Literatura

Barlè 1914 Janko Barlè, Remete, povijesni podaci o samostanu, župi i crkvi, Zagreb, 1914.

Dočkal Kamil Dočkal, Građa za povijest pavlinskih samostana u Hrvatskoj (AHAZU XVI 29a.1)

Dočkal Kamil Dočkal, Samostan Blažene Djevice Marije u Remetama (AHAZU XVI 29b.3)

Schneider 1968 Mirjana Schneider, Likovni izvor za kulturnu povijest – zavjetne freske u Remetama, u: Iz starog i novog Zagreba, IV (ur.: F. Buntak), Zagreb, 1968: 79 – 108.

Sekulić 1986 Ante Sekulić, Remete, Zagreb, 1986.

Šilhard 2008 Vladimir Šilhard, Arheološko istraživanje uz crkvu BDM u Remetama – geomehanička analiza i izvješće, prosinac 2008., pismohrana MGZ-a

Boris Mašić
Tajana Pleše

Summary

Archaeological excavations alongside the Church of the Assumption and today's Carmelite convent in Remete in Zagreb were started in 2007 and concluded in 2009. During the excavations, the existence of the foundation of two older Paulist churches destroyed by a landfall was confirmed. The oldest found convent church was built as a religious structure that was particularly longitudinal, its dimensions being 30.4 x 10.8 m. The church was reinforced on all the free elevations investigated with solid rectangular buttresses (1.80 x 1.30 m), which were built in connection with the foundations. They were probably built to ensure the structural stability required by the church having been built on a slope. The builders of the church found later retained the same ground plan as the earlier building. This church too was remarkably longitudinal (34.40 x 14.35 m), with a rectangular nave (14.80 x 8.60) and an equally long, though somewhat narrower, chancel with a polygonal ending (13.75 x 7 m). Since some of the graves found, which analysis showed to belong to the turn of the 13th and 14th century, had been re-stratified by the building of the foundations of the older church found, the building of all three churches, including that of today, can be dated to the period between the turn of the 13th and 14th centuries and the beginning of the 15th century. During the excavations, 284 skeleton graves were found, eight of which had been devastated by the building of the foundations of the oldest church discovered. In the oldest grave horizon there were no finds, but in the younger horizon of graves, alongside crosses, rosaries, buttons and belt buckles, the most common finds were medals of the saints or pilgrimage sites. Among the late medieval finds, particularly interesting is a group of ten gold coins forced in the 15th century. All these finds tell of the remarkable persistence of the Paulists, in spite of the many troubles that overtook them, to continue the work of their order in Remete until it was dissolved in 1786.